

Boekhoudfraude

**Hoe KPMG, Deloitte, Ernst & Young
en PricewaterhouseCoopers
fraudes 'niet zagen' en
\$ 100 miljard 'misten',
met fatale gevolgen.**

**13 schokkende fraudezaken
in binnen- en buitenland**

Micha Kat

Met medewerking van Pieter Lakeman

Boekhoudfraude
13 schokkende fraudezaken in binnen- en buitenland

Micha Kat
Met medewerking van Pieter Lakeman

copyright © 2010 by Micha Kat

All rights reserved, including the right of reproduction
in whole or in part in any form.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door
middel van druk, fotokopie, microfilm, internet of op welke andere wijze dan ook,
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Copyright © 2010 voor deze uitgave:
Belfra Publishers for Success BV, The Netherlands
www.succesboeken.nl
email: info@succesboeken.nl
Redactie: Eline Trentelman
Foto cover C. vd Hoeven, Ahold: ANP/Koen van Weel

Bestelinformatie:
voor grote aantallen af te nemen door bedrijven
bestaat een speciale korting.
Uitgaven van Succesboeken.nl zijn in iedere boekhandel te
verkrijgen, zowel offline als online.
Alle uitgaven kunnen tevens besteld worden op de
website van Succesboeken.nl

ISBN: 9789079872145
NUR: 780, 786
Trefw.: economie, bedrijf algemeen, accountancy

Deze uitgave is ontwikkeld om u te voorzien van
betrouwbare informatie.
Echter, de schrijvers en uitgever aanvaarden geen aansprakelijkheid
voor mogelijke onjuistheden in dit boek.

Indien u meent aanspraak te kunnen maken op rechten van gebruikt
beeldmateriaal of u bent ten onrechte niet vermeld als bron,
neemt u dan contact met ons op, daar wij niet
iedere rechthebbende en bron hebben kunnen achterhalen.

*Dit boek wordt opgedragen
aan de accountant van morgen,
die eerlijk en onafhankelijk controleert.*

Inhoud

Voorwoord

Pieter Lakeman: Accountantscontrole nutteloos? 1

Inleiding

Micha Kat: Het begin van de crisis: The Numbers Game 17

Hoofdstuk 1

Waste Management, Sunbeam en Cendant 37

Hoofdstuk 2

Vie d'Or 71

Hoofdstuk 3

Ahold 95

Hoofdstuk 4

KPNQwest 131

Hoofdstuk 5

Lernout & Hauspie 157

Hoofdstuk 6

Parmalat 189

Hoofdstuk 7

Hollinger 215

Hoofdstuk 8

Enron 241

Hoofdstuk 9	
<i>Tyco</i>	277
Hoofdstuk 10	
<i>Xerox</i>	301
Hoofdstuk 11	
<i>WorldCom</i>	319
Hoofdstuk 12	
<i>Andere belangrijke boekhoudschandalen</i>	341
Slotwoord	
<i>Het einde van de economie</i>	351
Appendix	
<i>Accounting voor banken: een macabere poppenkast</i>	357
Appendix 1	
<i>Omvang beschreven fraudezaken</i>	361
Verantwoording	363
Verklarende woordenlijst	365
Genoemde boeken	371
Index	373

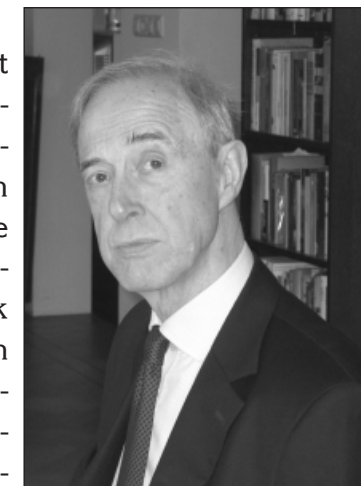

Voorwoord

Accountantscontrole nutteloos?

door Pieter Lakeman

Wie over accountants spreekt heeft het meestal over registeraccountants in hun controlerende functie. Dat zijn mensen met een zeer goede opleiding die in staat zijn ook andere zaken dan een jaarrekeningcontrole goed uit te voeren. Vaak kunnen accountants die andere zaken zelfs beter dan het controleren van jaarrekeningen. De grote accountantskantoren afficheren zich ook zelden als accountantskantoren maar meestal als financiële adviesbureaus of met andere commercieel getinte aanduidingen.

Slechts zelden maken Deloitte, Ernst & Young, PricewaterhouseCoopers (PwC) of KPMG zich expliciet als accountantskantoor bekend. Toch is het controleren van jaarrekeningen de ‘moedernegotie’ van de bedrijfstak. Op basis van wettelijke bevoegdheden komt men als controleur van de jaarrekening bij het bedrijfsleven binnen en kan dan ook andere diensten aanbieden.

Tot enkele jaren geleden mocht men zelfs bij de eigen controleklant bij wijze van koppelverkoop andere diensten en producten aanbieden en verkopen. Naar aanleiding van het Enron-schandaal en andere in dit boek beschreven missers bij de jaarrekeningcontrole is aan deze directe combinatie paal en perk gesteld.

Diverse overheden begonnen zich te realiseren dat een accountantskantoor financieel en moreel van de klant afhankelijk werd wanneer het kantoor naast de weinig opbrengende controleactiviteiten (waar-

over soms openlijk werd geklaagd) bij dezelfde klant met het leveren van andere diensten aanzienlijke omzetten behaalde.

Dat de verkoop van bijkomende diensten aan controlecliënten werd beperkt heeft de gezamenlijke omzet van de grote accountantskantoren natuurlijk niet geschaad. De klant kreeg voortaan twee accountantskantoren over de vloer, één voor controlediensten en één voor de andere diensten.

Er is natuurlijk geen onderzoek gedaan naar de vraag of sindsdien bepaalde accountantskantoren klanten naar elkaar verwezen, dus een soort minikartelletje zouden vormen.

De door Micha Kat beschreven boekhoudschandalen hebben ook nog andere gevolgen gehad. Voor internationale accountantsorganisaties die zich bezighouden met het voorbereiden en opstellen van boekhoudregels zijn ze aanleiding geweest om de boekhoudregels te wijzigen en ingewikkelder te maken (IFRS).

Om die nieuwe regels te kunnen toepassen en controleren moesten de controlerende accountants uiteraard meer uren draaien en dus meer declareren. Dat leidde tot meer omzet en winst, in het bijzonder voor de grote accountantskantoren. Het grootschalig falen van accountants als jaarrekeningencontroleurs in het begin van deze eeuw is dus beloond met verhoging van hun controle-inkomsten, zij het met een *time-lag* van zo'n vier jaar.

Weliswaar stond daar aanvankelijk een achteruitgang in 'psychisch inkomen' tegenover doordat het grote publiek minder geïmponeerd leek door het optreden van de accountantsorganisaties, maar die reputatieschade was tijdelijk. Na een dip gedurende enkele post-Enron-jaren herstelde de reputatie zich als vanzelf, een verschijnsel dat ongetwijfeld gebaseerd is op de menselijke behoefte aan (schijn)zekerheid.

Een van de belangrijkste wijzigingen in de regelgeving was het invoeren van 'fair value'. Daarbij werd systematische waardering op basis van aankooprijzen feitelijk in belangrijke mate vervangen door willekeur.

Uit de hierna volgende hoofdstukken blijkt, dat relatief veel zwendels met jaarrekeningen plaatsvinden op basis van onjuiste waarderingen en dat accountants vaak niet thuis zijn in de marktwaarden van de

activa en passiva. Voor de managers hebben de nieuwe regels grote voordelen. Overtreden van de regels is niet meer nodig, want de waarderings zelf is van elastiek geworden.

Toen ik dit verschijnsel in 2005 in mijn boek *Accountants in de fout* aan de kaak stelde, stond ik nog alleen, maar inmiddels begint het legioen volgelingen te groeien.

Een ander gevolg van de grote boekhoudschandalen is de verschuiving van controleactiviteiten naar een wereldomvattend oligopolie. Vrijwel alle grote boekhoudschandalen staan op naam van de vier grote accountantsorganisaties (inclusief Arthur Andersen, die zich met de jaarrekeningen van Enron onledig heeft gehouden, waren dat nog de *Big Five*). In geen der gevallen had een klein of middelgroot accountantskantoor gefaald als *hoofdcontroleur*.

Tot voor kort mocht in Nederland elke registeraccountant een jaarrekening controleren. Na het wereldwijd falen van de grote accountantskantoren werden maatregelen genomen waardoor in de toekomst alleen maar grote accountantskantoren controleactiviteiten zouden mogen uitvoeren.

Voor een buitenstaander is dat geen logische reactie maar voor een socioloog wel. Een buitenstaander zou zelfs kunnen denken dat de verwachtingskloof (het verschijnsel dat het publiek meer van de accountant verwacht dan de accountant kan leveren) door deze maatregelen is verbreed. Hoe dan ook, de maatregelen hebben als gevolg dat jaarrekeningcontroles nog sterker geconcentreerd worden bij de vier grote accountantsorganisaties en dat de controlemarkt nog meer een oligopolistische structuur heeft gekregen.

Niet duidelijk is of beleidsmakers deze sturing naar een oligopolistische marktform als doel op het netvlies hadden of dat zij blind waren voor de gevolgen van hun maatregelen. Van het NIVRA mag aangenomen worden dat het eerste het geval is. De organisatie komt immers sinds jaar en dag in de eerste plaats op voor de belangen van de grote accountantskantoren.

Interessant is een 'juridische bijvangst' van het oligopolie binnen de Europese Unie. Meerdere toezichthouders en politici, ook in Brussel,

zeggen te vrezen dat wanneer de 'grote vier' vermindert tot de 'grote drie' de vrije concurrentie in gevaar komt.

Hoewel de Brusselse autoriteiten enkele jaren geleden aan de totstandkoming van het oligopolie hebben meegewerkt door de fusie van Coopers & Lybrand met Price Waterhouse goed te keuren, wil men nu toch voorkomen dat het aantal wereldspelers, althans het aantal Europese spelers, tot drie vermindert. Er zullen nu zeker geen grote fusies meer goedgekeurd worden. Het streven is er op gericht de vier bestaande partijen in leven te houden. Dat mag heel wat kosten.

Zelfs de meest elementaire grondbeginselen van de Europese Unie dreigen daaraan opgeofferd te worden. De EU heeft enige tijd geleden een gezelschap gevormd, dat moet bekijken of de geldende beroepsaansprakelijkheid voor accountants beperkt of afgeschaft kan worden.

Wanneer een fabrikant van babyluiers een verkeerd product levert is hij onbeperkt schadelijkt jegens de liefhebbende moeders of verzorgers die de luiers onverplicht en totaal vrijwillig gekocht hebben. Aan de productaansprakelijkheid voor fabrikanten wordt niet getornd.

Wel zijn er krachten in de Europese Unie die de beroepsaansprakelijkheid voor accountants willen beperken, omdat ze bang zijn dat één of meer van de grote vier accountantsorganisaties bij normale aansprakelijkheidsregels voor wanprestatie of onrechtmatige daad zulke torenhoge claims moeten betalen dat het maximum verzekerd bedrag onvoldoende is en de betreffende accountantsorganisatie failliet gaat.

Of hieruit een groot vertrouwen in het functioneren van de grote vier spreekt laat ik gaarne aan de lezer over. De externe accountants hebben reeds een wettelijke voorrangpositie en worden straks boven voor andere ondernemers geldende wetten verheven. Bedrijven van bepaalde grootte zijn immers wettelijk verplicht hun jaarrekening door accountants te laten controleren en de accountant daarvoor uit eigen zak te betalen.

De situatie dreigt dus te ontstaan, dat iemand van staatswege wordt gedwongen om geld te betalen voor controlediensten, maar dat diezelfde staat hem verbiedt schade te claimen wanneer de voorgeschreven diensten onvoldoende zijn uitgevoerd. Dat is andere koek dan de

onbeperkte aansprakelijkheid voor fabrikanten van vrijwillig gekochte babyluiers.

Een andere hervorming in de slipstream van de grote schandalen in het begin van deze eeuw is het zogenaamde rouleren van accountants. De toenmalige eurocommissaris Bolkestein, die overigens goed werk heeft verricht en zich al vele jaren geleden openlijk uitsprak tegen het asociale en verziekte beloningsbeleid bij topmanagers, heeft hier een steek laten vallen.

Hij heeft zich laten inpakken door mooie praatjes van een zekere professor Gortemaker RA die was verbonden aan PwC maar wiens belangrijkste bezigheden bestonden uit het lobbyen bij politici en andere beleidsmakers.

Algemeen werd aangenomen, dat de psychologische onafhankelijkheid van de controlerende accountant ten opzichte van een onderneming die hij jarenlang heeft gecontroleerd, of ten opzichte van de topmanagers met wie hij al die tijd min of meer intensief contact heeft gehad, aan sleet onderhevig kan zijn. Ik deel die mening. Om het gevaar van toenemende afhankelijkheid te verminderen leek het gewenst dat een accountantskantoor na een bepaald aantal jaren door een ander accountantskantoor vervangen zou moeten worden.

Dat leek lobbyist Gortemaker echter helemaal geen goed idee. Gortemaker adviseerde Bolkestein weliswaar ook om voor controlerende accountants bij eenzelfde cliënt een maximumtermijn van zeven jaar in te stellen. Hij stelde echter een quasi roulatie voor: de *persoon* die namens het kantoor de accountantsverklaring bij de jaarrekening ondertekende moest na zeven jaar vervangen worden. De nieuwe persoon zou volgens Gortemaker van hetzelfde kantoor mogen zijn.

Wat Gortemaker waarschijnlijk niet aan Bolkestein heeft verteld is dat bij grote ondernemingen maar weinig accountants zeven jaar achter elkaar de accountantsverklaring ondertekenen. Interne opvolging is vaak al eerder aan de orde. Het zogenaamde roulatievoorstel van Gortemaker dat via Bolkestein Europese regel is geworden zou slechts in een beperkt aantal gevallen tot versnelling van de interne opvolging kunnen leiden.

Wat houdt vervanging door een kantoorgenoot eigenlijk in? Niet

veel. Wat ligt meer voor de hand dan dat de voormalige rechterhand van de ondertekenende partner nu zelf de handtekening gaat zetten?

De reeds intern vastgestelde opvolging wordt hoogstens een of twee jaar vervroegd ingevoerd. De opvolger is iemand die ook jarenlang dezelfde cliënt heeft gecontroleerd en jarenlang met het management is omgegaan. De regel dat een accountant zich door een kantoorgenoot mag laten vervangen houdt uit het oogpunt van psychische onafhankelijkheid niets in.

Het is jammer dat Gortemaker erin geslaagd is Bolkestein, en met hem de hele Europese commissie, met zijn voorstel op het verkeerde been te zetten.

Vanuit het accountantsbelang is het voorstel van Gortemaker echter nog merkwaardiger. Wanneer een nieuw accountantskantoor de jaarrekening gaat controleren moet eenmalig veel extra werk worden verricht. De nieuwe accountant moet zich misschien op een voor hem onbekende bedrijfstak oriënteren maar in ieder geval kost het controleren van de werking en de betrouwbaarheid van de administratieve organisatie de eerste keer veel meer tijd dan in de daaropvolgende jaren.

Verplichte roulatie van accountantskantoren zou voor alle betrokken accountants extra inkomsten opleveren. Voor het bedrijfsleven zou dit uiteraard een extra kostenpost betekenen maar merkwaardigerwijs kwam de grootste weerstand tegen het verplicht rouleren van accountantskantoren niet van werkgeverszijde maar van de grote accountantskantoren.

Aangenomen moet worden dat een lobbyist als Gortemaker, naast wellicht een stukje algemeen belang, voornamelijk de belangen van zijn groep behartigt. Het merkwaardige feit deed zich echter voor dat Gortemaker maatregelen voorstelde die tot *minder* omzet en *minder* winst voor de grote vier zouden leiden.

Wat waren de werkelijke beweegredenen van Gortemaker voor zijn opvallende move? Bij mensen die na lager onderwijs ook voortgezet onderwijs met vrucht doorlopen hebben, en zeker bij mensen die vervolgens ook nog universitair onderwijs met een diploma hebben afgerond, zoals bij professor Gortemaker het geval is, is het moeilijk gissen wat de werkelijke beweegredenen zijn.

Om in die gevallen de feitelijke motieven te achterhalen moet men meestal volstaan met het bestuderen welke voorzienbare gevolgen de betreffende voorstellen hebben gehad. Daarna moet men inschatten of ook de betreffende persoon intelligent genoeg was om die gevolgen te voorzien. Het eerste voorzienbare gevolg van het voorstel Gortemaker is, dat de kans op ontdekking van serieuze fraudes aanzienlijk kleiner wordt dan bij kantorenroulatie het geval zou zijn. Bij het binnenkomen van een nieuw accountantskantoor bestaat immers altijd de kans dat het nieuwe accountantskantoor onafhankelijker en/of beter controleert dan het oude kantoor en/of fraudes ontdekt die het vorige accountantskantoor niet heeft ontdekt.

Dat is zelfs het officiële argument voor het gehele idee van het rouleren. Wanneer een accountant na een aantal jaren door een kantoorgenoot wordt opgevolgd (die vaak ook nog onder leiding van de oude accountant heeft gewerkt) is de kans vrijwel nihil dat plotseling fraudes van betekenis worden ontdekt, zelfs al zouden die fraudes zichtbaar aanwezig zijn.

De opvolgende kantoorgenoot moet die fraudes dan al eerder gezien hebben en ook al eerder daarover zijn kaken op elkaar hebben gehouden. De kans dat een interne opvolger frisser tegen de zaak aankijkt dan een ander kantoor is aanzienlijk kleiner dan de kans dat een ander accountantskantoor de onderneming met een nieuwe bezem schoon gaat vegen.

Wanneer professor Gortemaker intelligent genoeg is om deze waarheid in te kunnen zien (hetgeen niet uitgesloten maar zelfs aannemelijk is) zou daarmee vaststaan, dat zijn lobby-activiteiten ten doel hebben gehad het ontdekken van fraudes bij door de grote accountantskantoren gecontroleerde ondernemingen tegen te gaan.

Terzijde moet worden opgemerkt dat het ondertekenen van een accountantsverklaring niet wil zeggen dat de ondertekenaar zelf de jaarrekening heeft gecontroleerd.

Dat bleek onlangs bij Deloitte waar John van den Dries de goedkeurende verklaringen bij de misleidende Ahold-jaarrekeningen had ondertekend, terwijl de controle was verricht door professor Roger Dassen, de huidige voorzitter van Deloitte Nederland BV en beoogd internationaal voorzitter van Deloitte.

De mogelijkheid dat accountants door hun klanten bedrogen worden is tegenwoordig een populaire verklaring voor het feit dat fraudes niet door accountants zelf ontdekt worden.

Een verklaring die zeker nog aan populariteit zal winnen sinds het Nederlandse Openbaar Ministerie, onder leiding van de Amsterdamse officier van justitie annex advocaat Mr. H.J. Biemond en oud-minister van justitie Donner, haar uiterste best heeft gedaan om Deloitte als slachtoffer van het Ahold-management af te schilderen.

In veel van de hierna volgende hoofdstukken heeft Micha Kat duidelijk gemaakt dat de accountant *niet* door het management bedrogen is maar desalniettemin de zwendel niet ontdekt heeft, of beter gezegd, niet gerapporteerd heeft. De van accountantszijde vaak naar voren gebrachte verklaring dat accountants niet bestand zijn tegen bedrog door het management verdient toch nadere aandacht. Het is een interessante, bescheiden visie op het eigen functioneren, om niet te zeggen een testimonium paupertatis.

Het publiek gaat er immers vanuit dat misleiding door onjuiste jaarrekeningen *altijd* door de controlerende accountant ontdekt wordt. Ten onrechte dus, want volgens de officiële accountantsleer kan en mag het publiek daar niet vanuit gaan! Wanneer een belegger aanneemt dat een accountant *altijd* kan ontdekken wanneer een jaarrekening misleidend is, is hij volgens de officiële leer ‘in de verwachtingskloof gevallen’.

Die kloof bestaat hieruit, dat het publiek van controlerende accountants prestaties verwacht die hij niet kan waarmaken, ook al is hij extreem ijverig en van vlekkeloze wil. De verwachtingskloof heeft, zoals elke kloof, twee zijden.

De publieke zijde van de kloof bestaat, zoals gezegd, uit het idee dat accountants er altijd voor kunnen zorgen dat jaarrekeningen correct zijn. De accountantszijde van de kloof wordt gevormd door het standpunt dat de accountant niet alle misleidingen in jaarrekeningen kan onttrekken doordat hij in principe door het management misleid kan zijn.

De verwachtingskloof moet officieel gedicht worden maar dat gebeurt niet, constateert ook het NIVRA met zekere regelmaat. Het

nut van de controlerende accountant bestaat voor het publiek echter *uitsluitend* uit het verhinderen van publicatie van misleidende jaarrekeningen.

Wanneer het geloof in die functie verdwijnt zal noch een belegger, noch een schuldeiser, noch een werknemer enige waarde hechten aan een accountantsverklaring of aan een controlerende accountant. Het product van de controlerende accountant bestaat ook volgens de officiële eigen uitlatingen uit het toevoegen van geloofwaardigheid aan gepubliceerde cijfers. Wanneer het geloof van het publiek verdwijnt is niet langer sprake van een serieus product van de controlerende accountant.

Ook volgens de accountantswereld zelf is de waarde van hun product zonder publiek vertrouwen tot nul gereduceerd. Voor het überhaupt leveren van productie is het voor de controlerende accountants dus essentieel dat het publieke geloof in hun onfeilbaarheid in stand blijft. Daarom hangt de cashflow van de controlerende accountant integraal af van het instandhouden van deze verwachtingskloof. Wie om zich heen kijkt ziet ook dat accountants en masse voorkomen dat die kloof gedicht wordt, hoewel dat eenvoudig mogelijk zou zijn.

In goedkeurende verklaringen bij jaarrekeningen wordt nimmer een poging gedaan de verwachtingskloof te dichten. In geen enkele accountantsverklaring wordt het axiomatisch voorbehoud genoemd. Nimmer wordt in een accountantsverklaring meegedeeld dat de controlerende accountant door het management volledig bedrogen zou kunnen zijn en dat de werkelijke cijfers best totaal anders kunnen zijn dan in de goedgekeurde jaarrekening is vermeld.

Ook wordt in geen enkele accountantsverklaring meegedeeld dat de accountant op grond van het materialiteitsbeginsel bewust fouten in de jaarrekening heeft laten zitten, hoewel dat aan de orde van de dag is.

Het materialiteitsbeginsel – dat wel voor tuchtrechters en gewone rechters door bekritiseerde accountants in stelling wordt gebracht – houdt in, dat de jaarrekening bekende fouten mag bevatten wanneer de accountant een serieus vermoeden heeft dat de fouten niet groter zijn dan hij, volgens zijn eigen niet geopenbaarde normen, acceptabel acht. De grenzen die de accountant acceptabel acht worden zelfs in

de rechtszalen nauwelijks met getallen en percentages aangeduid. In de praktijk blijkt dat verschillende kantoren verschillende percentages hanteren.

Wanneer ik geïnterviewd wordt door studenten Accountancy die bij een accountantskantoor werkzaam zijn, stel ik soms een tegenvraag. Dan vraag ik naar de materialiteitsgrens die het kantoor van de interviewende student hanteert. Op die vraag krijg ik uiteenlopende antwoorden.

Het axiomatisch voorbehoud en de elastische werking van het materialiteitsbeginsel worden uitsluitend naar voren gebracht wanneer klachten of schadeclaims tegen de accountant worden ingediend.

Doordat deze voorbehouden nooit in de accountantsverklaringen bij de jaarrekeningen worden weergegeven blijft de verwachtingskloof in stand. Het zou eenvoudig zijn deze beperkingen in de verklaring op te nemen. De goedkeurende accountantsverklaring zou als volgt kunnen luiden:

Accountantsverklaring

‘Wij hebben de jaarrekening 2008 van de naamloze vennootschap X gecontroleerd. De jaarrekening is opgesteld onder verantwoordelijkheid van de vennootschap. Het is onze taak na te gaan of de jaarrekening aan de te stellen eisen voldoet. Door het materialiteitsbeginsel en het axiomatisch voorbehoud is dat slechts in beperkte mate mogelijk.

Het door ons kantoor toegepaste materialiteitsbeginsel houdt in, dat wij bij X NV slechts onjuistheden in het netto resultaat laten rechtzetten wanneer de gepresenteerde cijfers meer dan 5% afwijken van het volgens ons werkelijk gerealiseerde netto resultaat. Onder rechtzetten moet worden verstaan dat de na correctie resterende fout in het resultaat kleiner is dan 5% van het door ons geschatte netto resultaat, met andere woorden: dat aanvankelijk aanwezige fouten (indien aanwezig) in de uiteindelijk door ons goedgekeurde jaarrekening zijn teruggebracht tot fouten die kleiner zijn dan 5% van het door ons geschatte resultaat.

Door deze toepassing van het materialiteitsbeginsel is het in zeld-

zame gevallen mogelijk dat een in de jaarrekening gepresenteerde winststijging van 5% in feite een winstdaling van 5% is. Hetzelfde geldt voor de netto omzet waarbij de door ons gehanteerde grens echter niet 5% maar 10% van de door ons geschatte netto omzet is. Voor de weergave van het eigen vermogen hanteren wij een grens van 3% van dat eigen vermogen.

Bij de goedkeurende verklaring beroepen wij ons ook op het axiomatisch voorbehoud. Omdat niet uitgesloten kan worden dat wij bij onze controleactiviteiten zijn bedrogen, is het mogelijk dat de jaarrekening en de daarin opgenomen cijfers, ondanks onze goedkeurende verklaring, kant noch wal raken doordat wij ernstig zijn misleid, bijvoorbeeld doordat valse stukken aan ons zijn gepresenteerd.

Behoudens het voorgaande zijn wij van mening dat de jaarrekening 2008 een juist beeld geeft van het vermogen per eind 2008 en het resultaat over 2008 van X NV en ook overigens aan de wettelijke eisen voldoet.

Hoogachtend,

Controlerende accountants BV

Drs. J. Jansen RA

Wanneer accountantsverklaringen met deze inhoud worden opgesteld en tezamen met de jaarrekeningen worden verspreid is de verwachtingskloof vermoedelijk snel gedicht. Het is dan in ieder geval niet mogelijk accountants van het voortbestaan van die kloof de schuld te geven.

Doordat bovenstaande verduidelijkingen uitsluitend bij de tuchtrechter en de civiele rechter gepresenteerd worden (en dan nog slechts mondjesmaat en voor zover het de accountant goed uitkomt) houden accountants de verwachtingskloof echter willens en wetens in stand.

Daarmee misleiden zij systematisch en op grote schaal het beleggend publiek, schuldeisers en werknemers. Met behulp van deze massale misleiding van het maatschappelijk verkeer kan de fictie van zinvolle accountantscontrole in stand worden gehouden.

Dankzij deze massale misleiding van het maatschappelijk verkeer

kunnen ook omzet en winst van de grote accountantsorganisaties in stand worden gehouden.

Wie dit boek van Micha Kat leest vraagt zich misschien af wat de maatschappelijke betekenis van de controlerende accountant eigenlijk nog is. Uit de hiernavolgende hoofdstukken blijkt dat vrijwel alle geruchtmakende frauduleus opgestelde jaarrekeningen door externe accountants zijn goedgekeurd. Ook blijkt dat accountants slechts zelden door het management bedrogen worden en meestal van de frauduleuze hoed en rand afwisten.

Zelf heb ik in de loop der jaren zo'n 30 jaarrekeningen aan de Ondernemingskamer van het Amsterdams Gerechtshof voorgelegd. Op één na alle jaarrekeningen die door de Ondernemingskamer in strijd met de wettelijke regels zijn bevonden, bleken door de controlerende accountant onvoorwaardelijk te zijn goedgekeurd. De enige uitzondering werd gevormd door de jaarrekening van uitvaartverzekeraar Ardanta BV die door een fiscalist (!) was goedgekeurd.

De conclusie is, dat zowel bij de grote Nederlandse (Ahold) en buitenlandse boekhoudfraudes als bij de middelgrote Nederlandse boekhoudfraudes de onafhankelijke, externe, controlerende accountants de betreffende jaarrekeningen (vrijwel) altijd goedkeuren en het publiek ook niet anderszins voor de misleidende jaarrekening hebben gewaarshuwd.

Toch lijkt het verhinderen dat aandeelhouders, schuldeisers en werknemers door onjuiste jaarrekeningen misleid worden de enige reële functie van de externe, onafhankelijke, controlerende accountant te zijn.

Soms hoort men de theorie dat weliswaar een klein aantal geruchtmakende zwendeljaarrekeningen door accountants is goedgekeurd, maar dat accountants veel vaker misleidende jaarrekeningen tegenhouden en zwendels in de kiem smoren.

Volgens die theorie zouden zonder verplichte accountantscontrole nog veel meer misleidende jaarrekeningen gepubliceerd worden dan nu het geval is. Een aantrekkelijke theorie, maar is deze juist?

Deze theorie is in ieder geval niet verifieerbaar. Accountants voelen zich zo aan hun geheimhoudingsplicht gebonden dat zelfs geen voor-

beelden van dit preventief optreden voorhanden zijn. Deze theorie is niet alleen niet verifieerbaar, maar ook uitermate onwaarschijnlijk.

Al meer dan tien jaar kent Nederland een meldpunt voor fraude waar controlerende accountants moeten melden wanneer zij vermoeden dat hun controlecliënt het wetboek van strafrecht overtreedt. In tien jaar zijn bij dat meldpunt slechts twee of drie meldingen van accountants binnengekomen en naar verluidt ging het daarbij om gevallen waarin de accountant er lucht van kreeg dat de fiscale inlichtingen en opsporingsdienst (FIOD) de volgende dag zou binnenvallen.

Zelfs officiële instanties als het NIVRA beschouwen dit aantal meldingen als te laag. Daarom moet aangenomen worden dat niet alleen de grote geruchtmakende en sappige zwendels zoals in dit boek beschreven door controlerende accountants zijn goedgekeurd, maar dat ook het kleinere criminele grut op goedkeurende verklaringen kan rekenen.

Ook de befaamde kredietcrisis sinds het najaar van 2007 heeft bewezen dat externe accountantscontrole zinloos is. Die conclusie wordt des te sterker wanneer aangenomen wordt dat de controlerende accountants van het internationale bankwezen niet hebben meegezwendeld, maar juist hun uiterste best hebben gedaan zo goed mogelijk te functioneren.

De jaarrekeningen 2005 t/m 2007 van de financiële instellingen (banken plus verzekeraars) bevatten de grootste fouten die jaarrekeningen ooit hebben bevat. Activa waren voor honderden miljarden dollars of euro's overgewaardeerd.

Jaarrekeningen toonden nog positieve eigen vermogens terwijl de eigen vermogens in werkelijkheid tientallen of honderden miljarden dollars of euro's negatief waren.

De desbetreffende accountants hoefden zich hiertegen niet te verdedigen, want op dit punt worden ze niet eens aangevallen. Wellicht neemt het publiek al aan dat een controlerende accountant van een financiële instelling geen verstand heeft van de waarde van de activa.

Wanneer accountants zich wel zouden moeten verdedigen tegen kritiek op hun goedkeurende verklaringen bij de financiële instellingen zouden zij ongetwijfeld naar voren brengen dat zij onschuldig waren en

zijn. Die onschuld is het ultieme bewijs van hun nutteloosheid. Immers wanneer het falen van de accountant op een fout zijnerzijds berust zou er nog ruimte zijn voor zinvolle, niet falende controle.

Juist de omstandigheid dat de externe, controlerende accountants van de financiële instellingen *niet* gefaald hebben bij de controle van de grootste vervalsingen aller tijden toont definitief hun nutteloosheid aan.

Maar hoe kan het beroep nog steeds bestaan wanneer het zo volstrekt nutteloos is? De verklaring is simpel. Waar ik sprak over het nut van accountantscontrole, bedoelde ik het nut voor aandeelhouders, schuldeisers en werknemers. Voor hen is de externe controle zinloos.

Voor topmanagers echter is de falende controle wel degelijk zinvol. Deze uitbaters van het bedrijfsleven varen wel bij falende accountantscontrole. Dát is de groep waarvoor de externe accountant feitelijk optreedt.

Wanneer de manager wordt aangevallen op het verschaffen van onjuiste cijfers of zwendel zonder meer verschuilt hij zich altijd gaarne achter de onafhankelijke, externe, controlerende accountant en verwijst standaard naar diens goedkeurende verklaring.

Hoewel directieleden door ervaren ondernemingsraden worden uitgelachen bij zulk commentaar heeft deze verdediging bij simpele, kleine aandeelhouders nog steeds enig succes. Een enkele keer wil een niet met het maatschappelijk verkeer meegegroeide rechter daar ook nog enig geloof aan hechten. Dat is de ratio van de ‘onafhankelijke, externe accountantscontrole’.

In vroegere eeuwen werden ondernemingen vaak gefinancierd door een klein aantal rijke mannen dat gezamenlijk een manager in dienst nam om de onderneming te runnen maar zich niet dagelijks met de controle van de knecht/manager wilde bezighouden. Daarom benoemden die eigenaren van de onderneming een accountant om namens hen toezicht te houden en verslag te doen over de gang van zaken. In die situatie trad de accountant op voor de feitelijke machthebbers.

De vorige eeuw is de macht binnen de onderneming verschoven van financierende aandeelhouders naar zakkenvullende topmanagers. Het aandachtspunt van de controlerende accountant is meevershoven,

waarbij de controlerende accountant is blijven werken voor de feitelijke machthebbers.

Hetzelfde verschijnsel ziet men op kleinere schaal wanneer een huwelijk of een VOF ontbonden wordt. In die gevallen kiest de accountant vrijwel standaard partij voor degenen die de onderneming voortzet, dus ook voor de feitelijke machthebber. Dat moet men ook niet vreemd vinden. Integendeel, men moet dat als een normale zaak beschouwen.

Sinds augustus 2007 maakt de Europese Commissie zich druk over ratingbureaus als *Moody's*, *Standard & Poor's* en *Fitch* die waarderingcijfers uitdelen aan certificaten van subprime-leningen. Deze kredietbeoordelaars functioneerden onvoldoende, hetgeen volgens de Europese Commissie mede werd veroorzaakt doordat die bureaus door hun opdrachtgevers betaald werden. Dat waren de banken die hun subprime-leningen en *collateral debt obligations* voor maximale prijzen wilden verkopen.

De Commissie was dus de mening toegedaan dat ‘wiens brood men eet, diens woord men spreekt’. Waarom zou deze verklaring van de Europese Commissie wel opgaan voor het disfunctioneren van ratingbureaus en niet voor het disfunctioneren van de ‘onafhankelijke’, externe, controlerende accountants?

Pieter Lakeman

Inleiding

Het begin van de crisis: The Numbers Game

door Micha Kat

Het laatste decennium is het fenomeen boekhoudfraude niet meer weg te denken uit de dagelijkse stroom aan financieel-economische berichtgeving. Deze trend staat ontegenzeggelijk in verband met een zich vanaf medio jaren 90 van de vorige eeuw sluipenderwijs ontwikkelende crisis in de economieën van de westerse wereld die steeds meer terrein moeten prijsgeven aan *emerging markets* als China, Rusland en Brazilië.

Een van de gevolgen van deze *creeping crisis* was, dat de koersen op de westerse aandelenbeurzen onder steeds meer druk kwamen te staan en dus met steeds meer kunst- en vliegwerk overeind gehouden moesten worden. Ziehier een van de belangrijkste verklaringen voor de boekhoudschandalen.

De tumultueuze ondergang van Enron, eens het zevende bedrijf van de VS, was nog maar nauwelijks verwerkt of daar kwam WorldCom, een nog groter boekhoudschandaal. Parmalat maakte daarna duidelijk dat Europa ook was 'besmet' en zeker niet 'immuun' was zoals 'deskundigen' in die tijd vaak plachten te zeggen.

Nederland zou zelfs een 'voortrekkersrol' gaan spelen op fraudegebied met Ahold, Shell en KPNQwest, zaken die over de hele wereld aandacht kregen en de reputatie van ons land grote schade toebrachten.

Anno 2009 kunnen we stellen dat de westerse economieën zijn ingestort en dat de boekhoudschandalen die vanaf 1990 steeds pregnanter op de voorgrond traden daarvan een van de belangrijkste verklaringen vormen.

“Het maakt mij in toenemende mate bezorgd dat de motivatie om te voldoen aan de winstverwachtingen van Wall Street korte metten maakt met het gezonde verstand van het moderne management. Allerlei vormen van *earnings management* vormen een grote bedreiging voor de integriteit van onze kapitaalmarkten. In hun ijver om te voldoen aan de verwachtingen van deze markten en jubelende winstontwikkelingen te kunnen tonen kan *wishful thinking* het op een kwade dag gaan winnen van betrouwbare verslaggeving. Het introduceren van nieuwe regels zal dit systeem niet veranderen. Wat we thans nodig hebben, is een fundamentele wijziging van de cultuur van Wall Street”, aldus Arthur Leavitt, de voorzitter van de Securities and Exchanges Commission SEC, in een toespraak begin oktober 1998 op New York University.

Hij omschreef de door hem zo gehekeld Wall Street-cultuur als ‘*The Numbers Game*’. Deze toespraak van Leavitt kan worden gezien als het begin van het tijdperk van de boekhoudschandalen.

Zijn waarschuwingen vielen op een ruwe bodem. Tien jaar en talrijke accountancyschandalen verder wordt ‘*The Numbers Game*’ nog altijd gespeeld. Sterker nog: steeds grotere en machtiger ondernemingen raken in de greep van het boekhoudspook.

In 2004 raakte Shell in de greep van een ontluisterend boekhoudschandaal rond de oliereserves van het concern. In 2005 ging AIG voor de bijl, de grootste verzekeraar ter wereld, tot op dat moment een onaantastbaar gewaande icoon van het Amerikaanse bedrijfsleven.

En in maart 2007 moest General Motors, eens een standaardcasus van betrouwbare *corporate accounting*, bekendmaken dat het de boekhouding niet op orde had. Het zou een aankondiging blijken van de *total collapse* van deze icoon van corporate Amerika per 2009.

Uit onderzoek is naar voren gekomen dat over 2006 10% van alle beursgenoteerde bedrijven in de VS de cijfers heeft moeten herzien wegens fouten in de boekhouding. In dat jaar moesten 1.876 beurs-

genoteerde ondernemingen hun cijfers herroepen (*restatement*). Dit cijfer staat in een spectaculair stijgende reeks: 1990: 53 ondernemingen, 1995: 50, 2000: 157, 2001: 452, 2002: 330 (daling door invoering Sarbanes Oxley), 2003: 514, 2004: 613, 2005: 1.195, 2006: 1.876. (In 2007 liet het aantal *restatements* weer een sterke daling zien naar 1.237, een trend die zich in 2008 voortzette met 869 *restatements*).

Twee groepen spelen in deze fraudes de hoofdrol: de managers van de bedrijven en hun accountants. De bedoeling van de wetgever is altijd glashelder geweest: deze groepen dienen *countervailing powers* te vormen. Maar dat liep onder invloed van de door Leavitt gehekeld *money and greed*-cultuur even anders. Met desastreuze gevolgen.

Mundus vult decipi; ergo decipiatur! Dit Latijnse spreekwoord betekent: de wereld wil bedrogen worden; bedrieg haar dus! Het geeft aan dat bedrog en fraude van alle tijden is. Vlak voor het uitbreken van de ‘grote’ boekhoudschandalen, in 1985, werd in de VS de *National Commission on Fraudulent Financial Reporting* opgericht, beter bekend als de *Treadway Commission*.

Aanleiding was toen onder meer dat aan het licht kwam dat (grote) ondernemingen zich bezondigden aan *questionable political campaign finance practises*. Als gevolg van de aanbevelingen van deze commissie kwam de COSO (het *Committee of Sponsoring Organizations* die de Treadway Commission ondersteunden) in 1992 met een omvangrijk plan voor de verbetering van de interne controle.

Het rapport (*Internal Control, Integrated Framework*) was opgesteld door Coopers & Lybrand (thans PricewaterhouseCoopers) maar kon de golf aan boekhoudschandalen die enige jaren later zou uitbreken niet voorkomen.

Terugkijkend met de kennis van nu is het interessant iets meer te zeggen over de bevindingen van de COSO die Internal Control aldus definieerde: *internal control is a process effected by an entity’s board of directors, management and other personnel designed to provide reasonable assurance regarding the achievement of objectives in the following categories: effectiveness and efficiency of operations, reliability of financial reporting and compliance with applicable laws and regulations*.

Het *framework* dat nodig is voor een goede interne controle bestaat volgens de COSO uit vijf componenten. Het eerste en belangrijkste (de *foundation for all other components*) is het *Control Environment*. *The Control Environment sets the tone of an organisation, influencing the control consciousness of its people. It is the foundation for all other components of internal control, providing discipline and structure. Control environment factors include integrity, ethical values, management's operating style, delegation of authority systems as well as the process for managing and developing people in the organisation.*

In het begin van de jaren negentig, als ze bij Coopers & Lybrand in de VS bezig zijn met het opstellen van voornoemd COSO-rapport, komen de eerste signalen door dat de accountants hun rol van *countervailing power* niet langer waarmaken en 'samenzweren' met het management.

Het kan nauwelijks toeval zijn dat de eerste 'moderne' boekhoudfraude voor rekening kwam van de organisatie die ook betrokken was bij Enron, het dieptepunt en het symbool van het boekhoudfraudetijdperk: (Arthur) Andersen.

In 1982 komt Andersen in grote problemen bij de audit van sportautofabriek DeLorean. De charismatische jetset-topman John DeLorean plunderde zijn eigen onderneming en zijn aandeelhouders met rugdekking van de accountants. De CFO vertrekt onder protest, maar de accountants blijven de andere kant op kijken.

Dan blijkt DeLorean voor \$ 24 miljoen betrokken bij een cocaïne-deal. *Highly embarrassing* voor Andersen; voor het eerst kwam een accountantsfirma op uiterst negatieve wijze in de publiciteit. Maar het ergste moest nog komen: DeLorean had tientallen miljoenen in *funding* gekregen van de Engelse regering in ruil voor de belofte in Belfast, Noord-Ierland, een grote fabriek neer te zetten die het verpauperde Ulster banen en welvaart moest brengen.

De goedkeurende verklaringen van Andersen waren voor de Britten de belangrijkste zekerheid. Toen bleek dat de hele onderneming een luchtbel was, kreeg premier Margaret Thatcher naar verluidt een bijna hysterische aanval van woede. De Engelse regering en tal van andere

partijen gingen Andersen vervolgen; uiteindelijk werd geschikt voor \$ 62 miljoen en moest Andersen een verbod slikken op overheidsopdrachten in Engeland van 1985 tot 1997.

Deze affaire vormt met de wetenschap van nu een enorme *red flag*. Hoe kon iets zo gigantisch fout lopen met zulke 'deskundige' en goed opgeleide accountants aan de knoppen?

Red flags zijn essentieel bij het voorspellen en analyseren van boekhoudfraudes. In de accountancy worden ze ook wel 'frauderisicofactoren' genoemd; in de RAC van het NIVRA (de Richtlijnen voor de Accountants Controle) wordt een groot aantal frauderisicofactoren genoemd en wel in drie categorieën: met betrekking tot het management, met betrekking tot de sector/bedrijfstak en met betrekking tot de onderneming.

Ook dit boek valt te lezen als een verhalende index van frauderisicofactoren die we hier dus *red flags* noemen om het begrip iets te populariseren. Vele van de *red flags* die in dit boek voorkomen, komen overeen met de frauderisicofactoren van het NIVRA. Maar er is een verschil: de *red flags* zijn gebaseerd op en gedestilleerd uit de diverse uitgebreide fraude-casestudies die hier worden gepresenteerd terwijl voor de frauderisicofactoren van het NIVRA geen bronnen en voorbeelden worden gegeven.

Nauwkeurige studie van de *red flags* in combinatie met de frauderisicofactoren kan in 90% van alle boekhoudschandalen leiden tot voortijdige ontdekking. Nog niet eerder, zo kunnen we dus concluderen, is er een boek verschenen waaraan de lezer zoveel geld kan verdienen als aan dit boek.

Bedrog en fraude, het kwam al ter sprake, is iets van alle tijden. In 1879 werd ons land opgeschrikt door de Pincoffs-affaire, genoemd naar de Rotterdamse zakenman en vooraanstaand lid van de Eerste Kamer die de boekhouders van zijn Afrikaanse Handelsvereniging de opdracht gaf de balansen te vervalsen: wat een winst van twee miljoen florijnen leek te zijn was in werkelijkheid een verlies van acht miljoen.

Omgerekend naar nu zou het om een miljardenfraude gaan. De fraude werd ontdekt door commissaris en bankier Marten Mees. Pin-

coffs werd in Nederland veroordeeld maar was reeds gevlucht naar New York waar hij uiteindelijk is gestorven.

Een leuke brug tussen heden en verleden: het Nederlandse hoofdkantoor van Ernst & Young was tot voor kort gevestigd aan de Marten Meesweg in Rotterdam. De grote ophef over de Pincoffs-affaire vormde de directe aanleiding voor het ontstaan van de accountancy in Nederland. Tot die tijd werden bestuurders van ondernemingen, mannen van aanzien, stand en 'uitmuntende kwaliteiten' op hun woord geloofd, maar nu werd de houding: controle is beter dan vertrouwen.

Zeven Rotterdamse boekhouders onder wie Barend Moret (een van de grondleggers van Ernst & Young) richtten Confidentia op, het eerste accountantskantoor van Nederland. Confidentia betekent: vertrouwen, niet op de blauwe ogen van de directeur, maar op het woord van de onafhankelijke accountant. Marten Mees zat in het comité van aanbeveling van Confidentia.

De oprichters van dit eerste accountantskantoor waren ook nauw betrokken bij de oprichting van het Nederlands Instituut voor Accountants (NIVA), de voorloper van het huidige NIVRA. De hoofddoelstelling van het NIVA was de invoering van de wettelijke controleplicht voor grote ondernemingen en, gekoppeld daaraan, een wettelijke regeling voor het accountantsberoep.

Het zou echter tot 1972 duren totdat deze controleplicht werd ingevoerd voor NV's en grote BV's, gevolgd in 1984 door de controleplicht voor middelgrote BV's. Toch kon dit een vroege golf van boekhoudschandalen in de jaren 70 en 80 (Ogem, Nederhorst, RSV, Bredero) niet voorkomen.

Het was bedrijfsonderzoeker Pieter Lakeman die de eer toekomt als eerste Nederlander te hebben gewaarschuwd voor de noodlottige gevolgen van een falende externe accountant in zijn boek uit 1984 *Het gaat uitstekend*. Het boek vormde een enorme *eye opener*: zo hadden wij brave Nederlanders nog niet eerder naar het bedrijfsleven gekeken!

Maar in Engeland speelde in die jaren wel de affaire-DeLorean. Het NIVRA voelde zich toen al zo onder druk gezet dat het met een paginagrote advertentie kwam in de dagbladen met de tekst: *uiteraard is*

de accountant een onafhankelijke professional. In de tussentijd woerde de fraude voort om in 2001 bij Enron in zijn volle verwoestende omvang aan het licht te treden.

In 1994 stortte in de VS het pensioenfonds First Pension Corp. in elkaar. Tien jaar lang had het management met het geld van beleggers een soort piramidespel gespeeld, waarin bedrijven functioneerden die niet eens bleken te bestaan.

Coopers & Lybrand (nu deel van PwC) bleef maar goedkeurende verklaringen afgeven. De accountants werden veroordeeld, natuurlijk. Maar er veranderde niets. Op geen enkele wijze werd deze affaire gezien als de zoveelste *red flag* van een verwoestende financiële *tsunami* die anno 2009 zou culmineren in de affaire-Madoff waarbij rond de \$ 50 miljard verdween.

In 1998 kwam een accountingschandaal van ongekende omvang aan het licht bij *Waste Management* dat van de ene op de andere dag \$ 1,4 miljard gerapporteerde winst 'terugnám'. In deze zaak werd tevens een ander ominus patroon zichtbaar dat in tal van andere schandalen ook een rol speelde: van 1971 (het jaar dat het bedrijf naar de beurs ging) tot 1997 was zowel elke CFO als elke hoofdaccountant van *Waste Management* in een eerdere baan accountant bij Andersen, de externe auditor van de onderneming. Andersen had geen enkele lering getrokken uit het drama-DeLorean.

The Numbers Game was nu pas echt begonnen; een half jaar na het uitbreken van dit schandaal hield Leavitt zijn in het begin van dit hoofdstuk beschreven toespraak. Inmiddels was een ware waterval aan accountingschandalen het vertrouwen in de economie aan het ondermijnen: Equitable Life (Ernst & Young), HIH (Andersen), Sun Star (KPMG), Cendant (Ernst & Young), Sunbeam (Andersen): het zijn slechts enkele voorbeelden uit een lange reeks die samen de 'eerste golf' (tot en met Enron) van accountingschandalen vormt.

Ook Europa en, opnieuw, ons land bleven niet onberoerd: eind 1995 werd in Nederland het faillissement uitgesproken van levensverzekeraar Vie d'Or. De accountants van Deloitte hadden dermate gefaald, dat ze medeschuldig werden bevonden aan het faillissement. De juridi-

sche procedures over deze zaak kwamen pas in 2009, 14 jaar na dato, tot een einde.

En ook in ons land werd geen lering getrokken, want in 2005 diende ook Ernst & Young zich voor de rechter te verdedigen tegen het medeveroorzaken van een faillissement door hun plichten als accountant, in dit geval van Ceteco, ernstig te verzaken.

En net als Leavitt in de VS in 1998 en reeds in 1984 Pieter Lakeman kende ons land nog een tweede onheilsprofeet. Op 8 april 2000, twee weken na de beursgang van World Online en twee weken voor die van Newconomy, schreef Eduard Bomhoff een column in NRC Handelsblad onder de kop 'bedot.com'. Hij beklagde zich hierin over de absurdistische definities van 'winst' die veel dotcom-bedrijven gebruikten en hun accountants goedkeurden. Enkele maanden na zijn profetische column spatte de dotcom-zeepbel uiteen.

Maar de accountants die erbij stonden en ernaar keken bleven buiten schot. Bomhoff (over participatiemaatschappij Newconomy van Maurice de Hond): *"Bij een participatiemaatschappij is het mogelijk om het begrip 'winst' flink op te rekken en dat is waar De Hond maximaal gebruik van maakt. Hij voorspelt 'winst' wanneer hij nu al denkt dat over twee jaar de aandelen die zijn participatiemaatschappij gaat aanhouden in onder andere de bedrijven van zijn partner en van hemzelf meer waard zullen zijn dan op dit moment. Je maakt dus al winst alleen maar door te beweren dat aan het eind van het jaar de beleggers zullen denken dat jouw eigendom meer waard is in de ogen van de beurs. Dat is het boekhouden van baron van Munchhausen wanneer we het toepassen op een echt bedrijf en dat mag dus ook niet."*

Wat we hier zien komt terug in andere accountingschandalen en wordt wel *accelerating* genoemd: het naar voren halen van winstbestanddelen om kortetermijnvoordelen te boeken op de balans. Als dat gebeurt met reële toekomstige winsten, zoals bij Xerox, is dat al erg genoeg. De Hond deed het ook nog eens met fictieve winsten en zijn accountants van Andersen zagen geen probleem. Met Newconomy (zeg dat je over drie jaar speculatiewinst zult behalen en boek die nu vast in) was het dieptepunt qua falende accounting wel bereikt. Het bedrijf ging vanzelfsprekend kopje onder – binnen een jaar tijd zelfs

– maar opnieuw: lering door de accountants (het ging hier weer om Andersen) werd niet getrokken.

Er is wel een verklaring te geven voor de opmerkelijke, negatieve rol van juist Andersen in deze problematiek. Andersen werd vanaf eind jaren tachtig namelijk bij uitstek verscheurd door een strijd tussen de 'suffe, saaie en weinig verdienende' accountants en de 'snelle, trendy en veelverdienende' consultants. Deze strijd stond intern bekend als de *civil war* en leidde in 1989 tot een opdeling van de firma in twee divisies en uiteindelijk (in 2000) zelfs tot splitsing van de firma.

Onder invloed van deze 'broederstrijd' werd de druk op de accountants om qua omzet enigszins in de pas te blijven lopen bij de consultants, juist om deze splitsing te vermijden, immens groot. Het gevolg was, dat de accountants hun strenge controlestandaarden loslieten en 'commercieel met de klant gingen meedenken'.

Maar is dat een excuus?

Terug naar de *red flags*. In de opsomming hierna zijn 62 *red flags* opgenomen. Zoals gesteld komen vele overeen met de frauderisicofactoren van het NIVRA. Uit de RAC: *onrealistisch agressieve doelstellingen ten aanzien van omzet of winstgevendheid. De red flag: medewerkers worden onder grote druk gezet specifieke en vaak onrealistische targets te behalen.*

Nog een heel belangrijke uit de RAC: *een belangrijk deel van de honorering van leidinggevendenden bestaat uit bonussen, opties of andere financiële prikkels waarvan de hoogte afhankelijk is van het bereiken door de huishouding van te agressieve doelstellingen met betrekking tot bedrijfsresultaten, financiële positie of kasstromen. Wel wat lang.*

De corresponderende *red flag*: *sterke fixatie op de beurskoers; grote optie- en aandelenbelangen van het management.* Een verschil is wel, dat de *red flags* minder 'accountancy-gebonden' zijn dan de frauderisicofactoren. Bij de *red flags* vinden we ook: sterke banden met de politiek in de vorm van o.a. donaties aan partijen of opvallende (ex)politici in de board. En: extravaganza in sponsoring (kunst, sport) en opvallende public affairs-initiatieven.

Hier lijkt een omgekeerd causaal verband een verklaring te vormen

voor deze wat merkwaardige *red flag*: een bedrijf heeft wat te verbergen en doet dat het liefst achter een zo ‘respectabel’ mogelijke façade. In deze categorie valt ook de *red flag* van het actief uitzetten (‘spinnen’) van positieve informatie over de onderneming naar de media.

Wat is precies een accountingschandaal? Hoe ontstaat het, wat gebeurt er, wie spelen de belangrijkste rollen, hoe verloopt het proces, wie zijn winnaars, wie verliezers en wat zijn de juridische implicaties?

Het zijn vele vragen tegelijkertijd. Het is onmogelijk om ze allemaal uitputtend te beantwoorden, maar door het aanbieden van vele case-studies uit onder meer de VS en Nederland kunnen vele antwoorden worden gegeven. Niet in algemene zin, maar aan de hand van echte gevallen uit de harde en soms onvoorstelbare praktijk.

De informatie werd vrijwel geheel gewonnen uit publieke bronnen. De accountants zelf en hun beroepsorganisaties hebben in reactie op de waterval aan schandalen weliswaar enkele stappen gezet, (waarvan de belangrijkste is een – voor een deel cosmetische – scheiding van controle en advies) maar hebben de kern van het probleem niet durven aanpakken.

Voor een deel zitten ze zelfs in 2009 nog altijd in een ‘ontkenningsfase’. Dat blijkt vooral doordat de grote accountancyorganisaties steeds weer enorme bedragen betalen aan boetes en compensaties maar ‘elke verwijtbaarheid’ hardnekkig blijven ontkennen.

Zo is Deloitte zich van geen kwaad bewust als accountant van Ahold als het door de tuchtrechter een enorme tik krijgt uitgedeeld: de Raad van Tucht ziet het helemaal verkeerd, aldus Deloitte dat maar weer eens in hoger beroep gaat. Ook blijven ze (weliswaar in mindere mate dan voorheen, maar toch nog altijd substantieel) vasthouden aan een van de bronnen van alle kwaad, de combinatie van controle en advies.

Op de achtergrond van dit alles speelt dat de grote vier een machtige lobby vormen om de politiek te bewerken geen nieuw beleid te lanceren dat hun belangen te zeer schaadt. Zo werd de genoemde Arthur Leavitt kort na zijn toespraak over *The Numbers Game* vervangen door de ‘accountantsvriendelijke’ Harvey Pitt; diens ‘accountancyvriendelijkheid’ zou hem uiteindelijk zelfs de kop kosten zoals wordt beschreven in het hoofdstuk over Xerox.

Het doet denken aan het vertrek van ‘onze’ Paul Koster, ‘accoun-

tancy-watcher’ bij de AFM. Hij liet zich bij herhaling uiterst kritisch uit over de (rol van de) accountancy, werd hierop aan de schandpaal genageld en kondigde in maart 2007 onverwacht zijn vertrek aan.

De voorgestelde hervormingen na de ‘eerste golf’ (pre-Enron) schandalen (onder meer een verbod op de combinatie van controle en advies) waren met het vertrek van Leavitt bij de SEC van de baan.

Enron moest toen nog exploderen; je zou zeggen dat het hervormingspleit toen dat in 2001 eenmaal gebeurde wel beslecht zou zijn. Als gevolg van het Enron-schandaal verdween Andersen, een van de pijlers van de mondiale accountancy-industrie, van het wereldtoneel (2002) als om nog eens extra duidelijk te maken dat het op deze wijze niet verder kon.

Andersen, zo was toch wel gebleken in de ‘eerste golf’, hield er bij uitstek bedenkelijke praktijken op na en stelde niet kwaliteit van controle op de eerste plaats, maar winstmaximalisatie voor de organisatie. *Greed tarnished golden reputation* was de kop waarmee de *Chicago Tribune* afscheid nam van een concern dat zo belangrijk was geweest voor de geschiedenis van deze stad, de historische thuishaven.

Andersen heeft overigens nimmer toegegeven te kwader trouw te hebben geopereerd.

De Sarbanes Oxley-wet van 2002 (SOX) moest ‘alles weer goed maken’ met onder meer, eindelijk, forse restricties op de combinatie van controle en advies. Maar de geschiedenis herhaalt zich: anno 2005 werd de baas van de SEC opnieuw vervangen, nu ook weer omdat hij te fel van leer zou trekken tegen de belangen van *corporate America* inclusief die van de accountantsorganisaties die de SOX-wet al te voortvarend zouden willen uitvoeren.

De effecten van SOX werden al snel weer geminimaliseerd, zoals wordt beschreven in het hoofdstuk over Enron. Het geeft aan hoe krachtig en diepgaand de macht van de accountancy op de politiek is. Ook deze macht heeft een financiële component in de vorm van de miljoenen die de *Big Four* doneerden aan de verkiezingskas van George Bush jr.

Toen begin 2009 het eerste stof was neergedaald inzake de verwoestende kredietcrisis kwam aan het licht dat financiële instellingen

en accountantsorganisaties vanaf 1999 \$ 5 miljard hebben uitgegeven aan donaties en lobbywerk om de wet- en regelgeving in hun eigen (korte termijn) belang te beïnvloeden.

Enron luidde de tweede golf accountingschandalen is. Parmalat, AIG, WorldCom, Fannie Mae, Global Crossing, HealthSouth, Ahold, Shell en Tyco zijn namen die thuishoren in deze reeks. *The Numbers Game* gaat maar door. Deze golf is interessanter dan de vorige, omdat je zou zeggen: een gewaarschuwd accountant telt voor twee. Voor een deel is dat ook zo.

Na Enron zijn de grote vier 'in de stress geschoten'. De meest conflicterende collusies tussen controle en advies zijn beëindigd. Wat ook is afgelopen is de sfeer van 'sigaren en cognac' tussen auditor en management. Hun verhouding is door alle schandalen zozeer 'gejuridiseerd' dat er vaak uitsluitend nog contact plaatsvindt per e-mail.

Maar de principiële weeffouten in het systeem (advieswerk naast controle en betaling van de accountant door diens onderzoeksobject) blijven onaangetaast. Ook de door Leavitt zo gehekelde cultuur van Wall Street, misschien wel de grootste boosdoener, verdween na Enron allerminst. Integendeel, die is waarschijnlijk alleen maar erger geworden, vooral door de opkomst van de aandelenoptie als beloningsinstrument waardoor het management een direct eigenbelang kreeg bij opgeklopte beurskoersen.

The Numbers Game ging dus gewoon door en wordt op dit moment nog altijd gespeeld. Hoe lang zal het nog duren voordat alle vertrouwen in onze kapitaalmarkten is verdwenen? Hoeveel vertrouwen heeft u nog in de jaarrekening van een beursgenoteerd bedrijf als u dit leest?

De 'oude' sfeer tussen accountant en management wordt fraai belicht in een memo van Coopers & Lybrand over de wijze waarop diende te worden omgegaan met de managers van het media-imperium van Robert Maxwell. Na diens lugubere dood in 1991 toen hij van zijn jacht in zee kieperde kwam een web van fraude en bedrog aan het licht, dat de accountants in 1999 kwam te staan op een boete van £ 3,3 miljoen.

Het memo dat naar boven kwam in het onderzoek naar de Maxwell-fraudes: "Het is van belang dat terwijl Maxwell zowat elke advocaat,

elke broker en elke investeringsbank in Londen heeft gebruikt, hij altijd compleet loyaal is gebleven aan Coopers & Lybrand en nooit een andere accountantskantoor heeft gebruikt behalve in exceptie-nale omstandigheden. Wij geloven dat dit komt omdat we aan zijn zijde stonden in de jaren zeventig toen iedereen hem meed. Onze eerste taak is om Maxwell en zijn zonen en staf te blijven steunen, te verschijnen als we gewenst zijn en te verschaffen wat ons wordt gevraagd."

De vraag is nu: die 'nieuwe accountant': wanneer staat die op en hoe ziet die eruit?

Red Flags

Red flags zijn omstandigheden bij ondernemingen die erop kunnen duiden dat er wordt gefraudeerd. Controlerend accountants zouden hier dus extra alert op moeten zijn. In de praktijk blijkt hier echter niets van. Sterker nog: als er eens een keer een accountant is die de alarmbellen laat rinkelen, wordt deze meestal van de opdracht afgehaald zoals enkele cases in dit boek laten zien.

Desalniettemin spelen de rode vlaggen een belangrijke rol in de controletheorie. Uit het materiaal dat voor dit boek werd verzameld komen de volgende *red flags* naar voren. Er wordt een (uiteraard gevoelsmatig) onderscheid gemaakt tussen *zeer sterke aanwijzingen*, *sterke aanwijzingen* en *aanwijzingen*.

Bij grote boekhoudfraudes gaat het altijd om een combinatie danwel cumulatie van *red flags*. Zijn tien of meer van deze *red flags* van toepassing op een onderneming, dan kan met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid worden geconcludeerd dat er sprake is van fraude.

Begin 2007 paste de auteur deze *red flags*-toets toe op het bedrijf Spyker Cars en concludeerde op grond van het grote aantal 'hits' als eerste dat er bij Spyker gefraudeerd werd.

Zeer sterke aanwijzingen

1. Accountants stuiten bij de controle op tegenstrijdige informatie.
2. Het management geeft geen of ontwijkende antwoorden op vragen van de accountant.
3. Op de goedkeurende verklaring moeten voorbehouden worden gemaakt waarover de accountant weinig tot niets weet en mag weten en waarover dus ook geen uitleg kan worden gegeven.
4. Grote, niet verklaarbare onregelmatigheden in de cash flow; *one time gains*.
5. Grote, atypische orders qua omvang en aard (*swaps*), vooral vlak voor rapportage van cijfers.
6. Expliciete ontkenning van boekhoudproblemen: 'Bij ons is er niets aan de hand'. Dit in combinatie met 'wij zijn transparanter dan welke andere onderneming ook'.
7. Aanhoudende verkopen van eigen aandelen door *executives* van de onderneming.
8. *Executives* stappen over van company naar externe accountant en/of vice versa.
9. Gebrek aan transparantie, onbegrijpelijke *entries and numbers* in jaarstukken.
10. Sterke fixatie op de beurskoers; grote optie- en aandelenbelangen van het management.
11. Sterke en snelle afname van de *cash flow* waarvoor geen heldere verklaring wordt gegeven.

12. Plotselinge verandering van *accounting principles* en/of de introductie van een nieuwe manier van boeken, extra alarme- rend vlak voor rapportage-deadlines.
13. Extern accountantskantoor vervangt kritische leden van het controleteam.
14. *Executives* lenen grote bedragen van de onderneming of gaan als natuurlijke personen (grote) transacties aan met de onder- neming.
15. *Executives* intimideren medewerkers die zaken aan de kaak willen stellen.
16. Onregelmatigheden worden bekend gemaakt bij een dochter en/of een landenorganisatie.
17. De koers van het aandeel implodeert.
18. Grote klachten over c.q. vraagtekens bij de kwaliteit van de pro- ducten van de onderneming, mislukken van trials en demon- straties.
19. Grote onduidelijkheid over de (kwaliteit en kwantiteit van de) *assets* van de onderneming.
20. De accountant vernietigt c.q. verdonkeremaant stukken over de controle.
21. Werken met sideletters richting klanten (je betaalt gewoon, maar krijgt – de sideletter – het geld volgend jaar weer terug via buyback agreements) dan wel richting accountant (Ahold) of richting banken (Lernout & Hauspie).

Sterke aanwijzingen

1. Veel wisselingen in de Raad van de Bestuur en de Raad van Commissarissen, met name de positie van CFO. Onverwacht opstappen van belangrijke executives zonder een duidelijk verhaal.
2. De CEO trekt te veel macht naar zich toe; luistert niet meer naar medewerkers.
3. Veel wisselingen van adviseurs; veelvuldig beroep op consultants.
4. Een niet aflatende reeks overnames waarvan de meerwaarde vaak onduidelijk is; een dominante *deal driven*-cultuur.
5. Te veel belangen in *offshore*-gebieden en belastingparadijzen (*low quality of earnings*); sterke nadruk op *fiscal engineering*.
6. Een niet aflatend beroep op de kapitaalmarkten via obligatieleeningen.
7. Veel *in-company transactions* en *intra-group financing manoeuvres*.
8. Wisseling van externe accountant of van leiders van het controleteam.
9. Arrogante en onbeschofte bejegening van kritische journalisten; 'zwarte lijsten' van 'foute' journalisten.
10. Sterke banden met de politiek in de vorm van o.a. donaties aan partijen of opvallende (ex)politici in de board.
11. Medewerkers worden onder grote druk gezet om specifieke en vaak onrealistische targets te behalen.

12. Sterke persoonlijke banden tussen management en adviseurs zoals accountants, consultants en advocaten.
13. De beste c.q. meest kritische medewerkers verlaten de onderneming; een sfeer van sterk gevoelde 'superioriteit' en het ridiculiseren van concurrenten.
14. Het ontstaan van schimmige groepjes binnen (bevoordeelde) adviseurs ('tier 1-adviseurs'), binnen investeerders met speciale rechten ('best friends-groepjes') en binnen het management zelf ('corporate jet-cultuur': ik mag met het vliegtuig en jij niet).
15. Onduidelijke of chaotische *corporate householding* met veel vennootschappen.
16. Explosieve koersstijgingen (vaak gevolgd door *inside trading*).
17. Een relatief groot deel van de winst komt uit *one time gains* en een klein deel uit *ongoing operations*.
18. *Sell-off* van het 'tafelzilver' van de onderneming.
19. Chaotische *billing policy*; veel klachten van klanten hierover.
20. Winstwaarschuwing in combinatie met fundamentele strategische koerswijziging.
21. Geruchten over positie CEO; speculaties over aftreden; koersstijgingen onder invloed van deze geruchten.
22. Onderneming blijkt doelen te sponsoren waarin *boardmembers* persoonlijke belangen hebben (de hockeyclub van de CFO).
23. Uitkering van (zeer) hoge incidentele *fees* of bonussen aan medewerkers/directors wegens 'speciale verdiensten' voor de onderneming.

24. De CEO en CFO onderhouden buitengewoon sterke banden en vormen een 'tweemanschap' dat de onderneming aanstuurt; derden krijgen moeilijk toegang tot hen. *Culture of secrecy*.
25. Grote interesse in de onderneming van *short sellers* die speculeren op koersdalingen.
26. De CEO wordt ontslagen of stapt zelf opeens op, vaak om 'persoonlijke redenen'.
27. Aankondiging van massaontslagen, reorganisaties of efficiency-operaties op grote schaal.
28. Het missen van rapportage-deadlines (VS) dan wel uitstel/vertraging van presentatie jaarcijfers.
29. Plotselinge en sterke verschuiving van regio's waar winst wordt behaald, vaak van Europa/VS naar gebieden als Mexico en Korea waar weinig wet- en regelgeving bestaat.
30. Veel *off balance sheet*-vehikels binnen de onderneming, SPV's.
31. Klanten krijgen meer goederen aangeleverd dan ze hebben besteld ofwel worden ertoe aangezet meer te kopen dan besteld in ruil voor bijvoorbeeld latere kortingen.
32. Kosten worden structureel geboekt als investeringen en aldus geactiveerd, vaak in de R&D-sfeer.
33. Criminele trackrecords van bestuurders van de onderneming.
34. Onderneming betaalt vaak rekeningen niet op tijd.

Aanwijzingen

1. Nepotisme bij benoemingen in de board (voormalig adviseurs, insiders); slechte *corporate governance*.
2. Extravaganza in sponsoring (kunst, sport), opvallende public affairs-initiatieven zoals het sponsoren van politici, het doen van donatie's, sterke nadruk op *corporate values* en maatschappelijk verantwoord ondernemen.
3. Decadent gedrag van executives; spilzucht op kosten van de zaak. Sterke erotische/seksuele cultuur binnen de onderneming, met name bij het management.
4. Executives winnen regelmatig prijzen van de financiële pers en organisaties van beleggers.
5. Het in de watten leggen van 'onafhankelijke' partijen zoals journalisten, *rating-agencies*, beleggingsadviseurs en wetenschappers.
6. Het actief uitzetten van positieve informatie richting media.
7. Veel echtscheidingen binnen het management; CEO neemt een *trophy wife*.

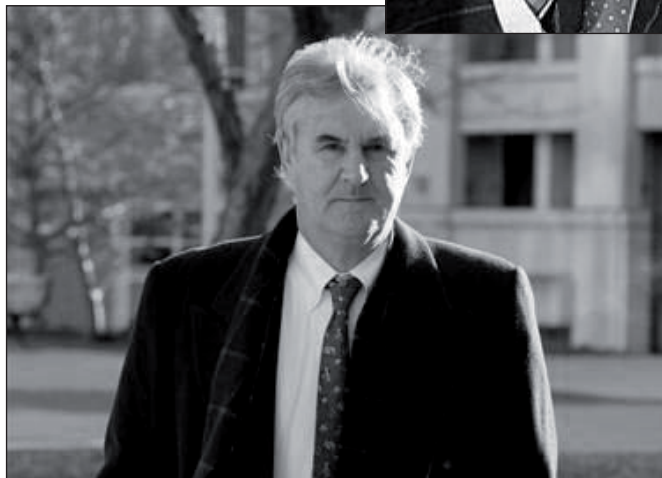
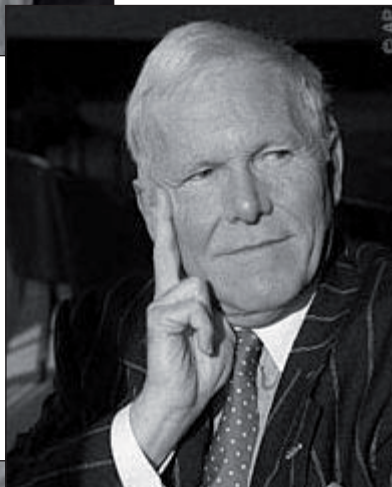

Dean Buntrock, oprichter van Waste Management, kreeg een boete van \$ 2,3 miljoen, de hoogste ooit voor een bestuurder.

Foto: onbekend

Albert J. Dunlap, Sunbeams wonderdokter.

Foto: AP

Ex Cendant-CEO Walter Forbes kreeg 12 jaar en 7 maanden gevangenisstraf voor een van de grootste accountantsfraudes van de jaren 90 van de vorige eeuw.

Foto: Michelle McLoughlin - AP

Hoofdstuk

1 Waste Management, Sunbeam en Cendant

Looptijd: 1997-2007
Accountants:
Andersen,
Ernst & Young

In 1998 braken zeer kort na elkaar drie boekhoudschandalen uit die zo ernstig waren, dat er voor het eerst sinds de crash van 1929 een serieuze deuk in het vertrouwen in de kapitaalmarkten werd geslagen. Drie 'vaste waarden' op Wall Street stortten als kaartenhuizen in elkaar: in februari komt Waste Management met een *restatement* van \$ 1,43 miljard (het grootste tot dan toe), in april rapporteert Cendant *accounting irregularities* en zakt de koers met 46% en in juni komt aan het licht dan de gehele winst van Sunbeam bij elkaar was getoverd door *fancy accounting*.

Deze reeks feiten vormt de directe aanleiding voor de klokkenluiders-toespraak van SEC-voorman Arthur Leavitt in oktober van dat jaar, waarin hij sprak van *The Numbers Game*.

De drie red flags op weg naar de crisis

Bij Waste Management en Sunbeam was Andersen de externe accountant. De aard en de tijdsduur van deze fraudes waren zo structureel, dat men zich in ernst begon af te vragen wat de accountants van Andersen nu eigenlijk deden voor hun torenhoge rekeningen.

Ruim drie jaar later, in het najaar van 2001, gaf de Enron-fraude antwoord op al deze vragen. Waste Management wordt hier uitgebreider beschreven; Sunbeam en Cendant worden vanuit een 'helikopterview' behandeld.